

Relativita sociálnej spravodlivosti ako základného princípu sociálnej politiky štátu

Relativity of social justice as a basic principle of social policy of the state

Oskár Tóth

<https://doi.org/10.33542/VSS2020-2-07>

Abstract

Each state of Western civilization, which is identified by the boundaries of three basic subsystem – the system approach and value legacy of ancient Greece, Christianity, Christian social teaching, modern and postmodern political ideologies, implements a certain model of social policy. Social justice is one of the main principles of social policy. It is a natural requirement of society, which aims to ensure the good of society on behalf of individuals and various social groups. Social justice is the subjects of research by scientists and theorists in the fields of philosophy, sociology, law, economics, and political science. Its essence is relative and change in the time and space. The main goal of the paper is to identify common intersections of individual scientific disciplines with a view to social justice. Presented contribution is a part of solution of Project VEGA 1/0290/20 – Sociálna spravodlivosť a starobné dôchodkové sporenie v Slovenskej republike.

Keywords: State, Justice, Social Justice, Social Policy

Úvod

Skúmanie sociálnej spravodlivosti predstavuje vždy aktuálnu tému vedeckého bádania, ktorý výrazným spôsobom ovplyvňuje dejinný vývoj človeka a spoločnosti. Náročnosť teoretického výskumu vychádza zo širokej a bohatej škály rôznych prístupov, definícií, charakteristík a argumentov, z ktorých niektoré môžu protirečiť alebo až popierať existenciu a možnosť sociálnej spravodlivosti. Rôznorodosť ľudskej existencie neumožňuje skúmať sociálnu spravodlivosť izolovane ako samostatný koncept, ale vo vzťahu s inými fenoménmi. Sociálna spravodlivosť predstavuje sociálnu hodnotu, ktorá sa často zužuje na spravodlivé prerozdelenie dohier, príležitostí, prostriedkov zabezpečenia medzi jednotlivcov užšej skupiny v rámci celej spoločnosti. Otázka sociálnej spravodlivosti nie je obmedzená len na individuálne hľadisko, pretože hodnota sociálnej spravodlivosti je relevantná takmer vo všetkých oblastiach

sociálnych vzťahov a inštitúcií. Z toho dôvodu je nevyhnutné venovať mimoriadnu pozornosť identifikácii spravodlivosti, sociálnej spravodlivosti v teoretickej reflexii, ale tiež aj jej aplikáciu v praxi. Nie je možné unifikovať a absolutizovať jej podobu, chápanie a používanie, napriek tomu je nevyhnutné vždy istým spôsobom reflektovať jeho uplatňovanie v praktickom živote a rešpektovať mocenské a legislatívne vymedzenie. Existuje široké spektrum aplikácie sociálnej spravodlivosti v živote človeka, jednotlivých sociálnych skupín, ale aj spoločnosti ako celku.

Zvýšená pozornosť vzťahu medzi spravodlivosťou a sociálnou spravodlivosťou sa dostáva do popredia najmä v súvislosti s jeho využitím v kontexte sociálnej politiky. V jej učebniciach sa čoraz častejšie používa pojem sociálna spravodlivosť (niekedy však aj pojem spravodlivosť bez kvalifikácie), aj keď je interpretovaný výrazne odlišne. Existuje veľa prístupov, a teda aj definícií spravodlivosti, ale aj celá škála klasifikácií a typológií, ktoré sa ich autori snažili rozlíšiť. V literatúre možno rozlišovať distributívnu, procedurálnu, alokačnú spravodlivosť a ďalšie iné (Konečný 2019).

1. Rôznorodnosť sociálnej spravodlivosti z diferentného pohľadu vedných disciplín

Filozofia a vedné disciplíny vzniknuté v neskorších etapách vývoja, sa pokúšajú objasniť zaužívané „objektívnej“ spravodlivosti a sociálnej spravodlivosti v spoločnosti (Földesi 1983). Jednotlivé spoločenské vedy sa stali nezávislými vednými disciplínami v rôznom čase v závislosti od spoločenských potrieb a intelektuálneho rozvoja éry (Andorka 1997). Prírodné rozdiely v skúmaní vznikali, vznikajú z dôvodu rozdielnych metód, predmetu a jazyka skúmania vedných disciplín. V neposlednom rade sa vedné disciplíny líšia aj svojím obrazom človeka (Andorka 2003).

Predstavitelia filozofie od Aristotela až po Rawlsa jednohlasne dospeli k záveru, že spoločenská vzájomnosť je jedným z pilierov sociálnej spravodlivosti. Vzájomnosť vytvára iba možnosť sociálnej spravodlivosti, ale nemusí automaticky viesť k jej vytvoreniu. Reciprocita sa stáva v spoločnosti základom sociálnej spravodlivosti, ak existuje určitý stupeň vzájomnej závislosti medzi skutočnými alebo vnímanými výkonmi a z nich vyplývajúcimi benefitmi, v zmysle ktorých možno tento pomer považovať za spravodlivý (Ludassy 1989). Porovnanie nemá zmysel ak neexistuje žiadna sociálna nerovnosť, ktorú by mohli ľudia pociťovať ako nespravodlivú, pretože spoločnosť nie je spravodlivá ani nespravodlivá (Földesi 1983).

Ako východiskový stav možno použiť citát Protagorasa: „Človek je mierou všetkých vecí“, znamená to, že aj mierou ľudskej spravodlivosti je človek – spoločenská realizácia človeka; predstavuje hnciu silu a základ ľudského konania. Z hľadiska západnej civilizácie prvý dôsledný prehľad spravodlivosti v starovekom grécku podali Platón a Aristoteles (Ludassy 1989).

U Platóna spravodlivosť predstavuje cnosť štátu (štát v tomto prípade znamená spoločnosť), čo je rovnaké ako šťastie. V nadväznosti na právnu vedu zastával názor, spravodlivý je ten človek, ktorý dodržiava zákony. Preto sa právo na spravodlivosť začleňovalo do verejného myslenia a neskôr sa toto právo odvodilo z pojmu spravodlivosti. (Kis 2000).

V Aristotelových myšlienkach a tézach je spravodlivosť povýšená na najvyššiu cnosť, v ktorej sú zahrnuté všetky cnosti. Spravodlivosť predstavuje to, čo každý musí dostať na čo je oprávnený, na čo má nárok, a čo si zaslúži. Vyslovená téza platí pre individuálne konanie, spoločenskú činnosť, vrátane spoločenských inštitúcií, štátu, politického alebo právneho poriadku. Záverom uvedeného myšlienkového pochodu je spravodlivosť ako najväčšie dobro v štáte, ktorá prispieva celku (Samu 2008). Tieto zákonitosti tvoria základ pre posudzovanie jednotlivých prípadov: „Spravodlivosť predstavuje cnosť, výsledkom ktorej každý dostane jemu patriace, v zmysle zákonov.“. Dôraz je kladený na spravodlivé prerozdelenie. Uvedený typ spravodlivosti, nazývaný distribučná spravodlivosť, zahŕňa uznanie zásluh a uspokojovanie potrieb a zmiernenie materiálnych nerovností v spoločnosti. Aristoteles pokračoval vo svojich myšlienkach; následne hovorí o vyrovnávací-opravnej, korektívnej spravodlivosti, ktorej podstatou je zhodné porovnanie konateľa škody a poškodeného a vyrovnanie nerovnosti v týchto aspektoch.

Tým boli položené základy všeobecného vnímania spravodlivosti ako aj jej rôznych foriem, to znamená aj sociálnej spravodlivosti v západnej civilizácii. Rozvojom spoločnosti, poznania a vznikom samostatných vedných disciplín, každá začína skúmať spravodlivosť, sociálnu spravodlivosť prierezovo vlastným jazykom, metódou, metodikou a predmetom skúmania.

Obraz človeka z pohľadu sociológie je tvorený ako homo sociologus. Snahou človeka by malo byť komfortné správanie vo vzťahu k spoločenským normám, ktoré sú na neho kladené, tým pádom spoločnosť bude schopná fungovať ak si jej členovia tieto normy prírjmu za svoje, vyznačuje sa to predvídateľným správaním pre ostatných členov spoločnosti. Disciplinované správanie môže obmedziť bezprostredné uspokojovanie potrieb ich oneskorením, úpravou, niekedy za účelom spoločenského uznania, niekedy za účelom budúcich cieľov. Spoločenský život vyžaduje od jednotlivcov vynaloženie úsilia. Normy a pravidlá môžu byť často prísne a tvrdé, ich dodržiavanie okamžite neponúka spoločenské uznanie a práve preto najjednoduchším spôsobom na ich dodržiavanie je ak ich jednotlivci vnímajú ako prostriedky na dosiahnutie ich cieľov.

Sociológia pri skúmaní spoločnosti sa vo väčšej miere zameriava na koncept sociálnej nerovnosti v porovnaní sociálnej spravodlivosti, čo však nepredpokladá, že tieto poznatky vedy neumožnia spoznanie skúmaného fenoménu. Neodmysliteľne existujú rozdiely medzi ľuďmi, ale nie všetky rozdiely môžeme považovať za sociálne nerovnosti a nie všetky sociálne nerovnosti sa dajú považovať za nerovnosti z ľudského hľadiska. Na základe názoru Blaua sú

ľudské nerovnosti takými rozdielmi medzi ľuďmi, ktoré uspokojujú ich potreby na rôznych úrovniach, a umožňujú jednotlivcom uspokojovať ich individuálne potreby počas celého života. Tieto nerovnosti ako uvádza Blau môžu ale aj nemusia mať charakter spoločenských nerovností (Angelusz 2004). V rámci odbornej verejnosti sú autori, ktorí považujú spoločenské nerovnosti medzi jednotlivcami a skupinami v kultúrach spoločnosti za dôležité a oceňujú ich (Andorka 2003). Druhá skupina autorov zastáva názor, ktorý k spoločenským, sociálnym nerovnostiam pristupujú ako k rozdielom medzi ľuďmi, ktoré ovplyvňuje ich život, najmä ich práva alebo príležitosti, odmeny alebo privilégia, ktorými disponujú. Farkas charakterizuje spoločenské nerovnosti ako nerovnosti, ktoré existujú v sociálnych predpokladoch na zabezpečenie potrieb jednotlivcov alebo skupín v spoločnosti.

Prítomnosť sociálnych nerovností v spoločnosti naznačuje iba relatívny cieľový bod, v ktorom môžu byť spoločenské javy ako sociálna spravodlivosť dôsledne identifikovaná ako pojem aj ako činnosť. Podstatu sociálnej spravodlivosti nemožno zúžiť smerom k jednému, aj keď k jej veľmi dôležitému, určujúcemu faktoru – sociálnej nerovnosti, pretože jej pochopenie je výsledkom zložitého skúmania viacerých prvkov, ktoré ich integrujú. Determinujúca náročnosť tohto fenoménu má významnú úlohu v skutočnosti, že rôznorodý pohľad na sociálnu spravodlivosť sa nevyjadruje iba v tom, že niektorí jednotlivci spoločnosti považujú sociálne nerovnosti za spravodlivé alebo nespravodlivé. Sociálna spravodlivosť sa prejavuje aj v rôznych dopĺňajúcich a protichodných tvrdeniach členov spoločnosti (Andorka 2003).

Osobitnú kategóriu teórií tvorí vzťah vednej disciplíny práva a spravodlivosti (Pokol 1991). Právna teória rozlišuje vymedzenie spravodlivosti medzi právnym pozitivizmom a prirodzeným právom. Pretrváva tendencia nadradenosti hmotného práva vo vzťahu spravodlivosti a iných právnych hodnôt. So zreteľom na zásady prirodzeného práva, právne požiadavky, právne hodnoty vo svojej previazanosti, do popredia kladie spravodlivosť pri tvorbe právnych noriem. Na druhej strane právny pozitivizmus zdôrazňuje stabilitu, právny poriadok, právnú istotu s cieľom presadzovania právnych požiadaviek akým je aj spravodlivosť (Hart 1995). Skutočne silným môže byť právo, ktoré je spravodlivé, prinajmenšom do tej miery, do akej sa k nedokonalému človeku môže priblížiť myšlienka spravodlivosti a vždy viac či menej dokonalé právo. Spravodlivosť predstavuje možnosť, nie nevyhnutnú kvalitu spoločenského poriadku, ktorým sa riadia ľudské vzťahy; to znamená, že človek je práve vtedy spravodlivý, keď sa riadi spoločenskými normami, ktoré sú v tom čase a priestore spoločnosťou považované za spravodlivé (Kis 2000).

Rovnosť v práve sa nie vždy zhoduje s tým, čo je všeobecne morálne správne, a táto podoba rovnosti sa uvádza najmä v dvoch situáciách spoločenského života. Na jednej strane, keď sa zaoberáme individuálnym správaním, ako sú medzi spoločenské skupiny rozdeľované určité práva, povinnosti a bremená v spoločnosti. V uvedenom prípade sa spravodlivosť a nespravodlivosť vymedzuje z pohľadu spoločenskej skupiny. Na strane druhej stojí právne

chápanie rovnosti v situáciách ujmy, škôd a nárokov odškodnenia (Samu 2008). Spravodlivosť a rovnosť sa využíva na vynášanie súdov aj pri iných spoločenských udalostiach. Skutočne porozumieť odvodeným použitiam pojmu spravodlivosti, je možné ak už spoločnosť pozná primárny pojem spravodlivosť z pohľadu distribúcie a nápravy (Visegrády 2001). Všeobecnou zásadou, ktorá spočíva v týchto rozličných použitíach pojmu spravodlivosť, je to že jednotlivci majú nárok na určitú formu relatívnej rovnosti alebo nerovnosti. Predstavuje to stav, keď sa pri rozdelení práv a povinností aj dynamike spoločnosti musí rešpektovať, a ak sa poruší musí sa napraviť. Spravodlivosť je preto komplexný pojem. Z toho dôvodu za spravodlivosť pokladá udržiavanie alebo obnovenie rovnováhy alebo proporcie, a preto sa používa v oblasti práva myšlienka „s podobnými prípadmi sa zaobchádza rovnako“, neodôvodnené rozdiely nie sú prístupné (Samu 2008).

Ekonomická teória stavia spoločnosť pred rozhodnutie, aké statky vyrábať, ako ich vyrábať a kto bude mať z nich úžitok. Ekonomovia sú prinajmenšom tak rozdelení na základe svojej politickej filozofie ako zvyšok spoločnosti. Konzervatívny ekonomovia sú zástancami toho, aby obmedzili štátnu intervenciu a zmiernili, ukončili programy prerozdelenia zdrojov a príjmov. Ekonomovia neodmietajú štátne zásahy sú rovnako zanietení požiadavkou na zníženie chudoby a nezamestnanosti prostredníctvom makroekonomických prostriedkov. Ekonomia ako veda sa nemôže rozhodnúť, ktoré politické postavenie je správne a ktoré je nesprávne (Mellár 2015).

Ekonomický pohľad zdôrazňuje postavenie hospodárskej politiky štátu, ktorá musí byť založená na účinnosti a tým maximalizovať blahobyt spoločnosti. Predstava, že spoločnosť musí čeliť zásadnému kompromisu medzi sociálnou spravodlivosťou a hospodárskym rastom, predstavuje spojovací článok medzi ekonomickou teóriou a diskusiou spoločnosti. Základným predpokladom teoretikov je že nadmerné sociálne úsilie na podporu spravodlivého rozdelenia príjmu alebo bohatstva narúša fungovanie trhových mechanizmov a môže viesť k brzdeniu v trhovej ekonomike, a teda spôsobuje náklady vo forme straty príjmu a budúceho hospodárskeho rastu. Uvedenú myšlienku sformuloval americký ekonóm Arthur Okun, pred štvrtstoročím, ktorý napísal, že nerovnosť odráža systém odmien a trestov za povzbudenie úsilia jednotlivcov. Snaha o efektívnosť nevyhnutne vytvára nerovnosti a spoločnosť je konfrontovaná s kompromisom medzi rovnosťou a účinnosťou (Deane 1997).

Časť predstaviteľov ekonomickej teórie argumentuje, že kľúčovým mechanizmom prerozdelenia na zmiernenie sociálnych nerovností sú dane a transfery, ktoré znamenajú značné náklady na úkor efektívnosti. Z tohto hľadiska sa dá usúdiť, že dane využívané na redistribúciu a transfery znižujú u jednotlivcov motiváciu pracovať, šetriť čoho následkom v budúcnosti môže byť „stuhnutie“ trhu práce, zníženie výkonu na pracovisku a pokles investícií. Kľúčové mechanizmy na vyrovnanie trhových príjmov, ako napríklad kolektívne vyjednávanie a legislatívne normy zamestnávajú, sa klasickou ekonómiou tiež všeobecne

považujú za ekonomicky neefektívne, pretože vedú k „deformáciám“ miezd (Mátyás 2004). Otázka kompromisov je kriticky dôležitá pre progresívnych obhajcov hospodárskej a sociálnej politiky, ktorí chcú dosiahnuť viac rovnakých príležitostí a rozdelenie príjmov, ako len čisto mechanizmami voľného trhu. Tí, ktorí sa zasadzujú za redistribúciu príjmov v spoločnosti v záujme sociálnej spravodlivosti alebo ktorí sú za spravodlivejšie rozdelenie trhových príjmov, sa budú musieť skonfrontovať s oponentmi, ktorí sa budú snažiť dokázať, že redistribúcia vedie k celkovej strate príjmov; v najväčšej miere v prípade ak ich názorový oponenti dokážu preukázať, že domácnosti s nízkymi príjmami sú v každom prípade v lepšom postavení v spoločnosti s vysokou mierou nerovnosti, ako s vysokými príjmami. Otázka, kto má úžitok z kompromisu „spravodlivosť pre efektívnosť“ sa často prehliada (Bodai 2001).

Makroekonómia a mikroekonómia nie sú dve ekonomiky, ale dve štruktúrne časti jedného celku národného hospodárstva. Makroekonomická politika sa pritom zaoberá predovšetkým otázkami makroekonomickej rovnováhy a efektívneho využívania zdrojov, smerujúcim k zabezpečeniu efektívnej realizácie základných celospoločenských cieľov (Konečný 2019).

Ekonómia, predovšetkým hospodárska politika má na sociálnu politiku významný vplyv. Výsledky hospodárskej politiky sú materiálnou základňou pre sociálno-politické rozhodnutia. Sociálna politika „spotrebáva“ produkované statky. Previazanosť sociálnej a hospodárskej politiky je podmienený aj hodnotovo. Záleží na spoločnosti koľko z vytvoreného bohatstva v danom momente venuje na sociálno-politické opatrenia (Geffert 2014).

V ľudskej spoločnosti moc má tendenciu neustále sa inštitucionalizovať, čiže spájať sa s nejakou inštitúciou, štátom, národom či organizáciou. Vtedy moc prestáva byť už len ľudským vzťahom a stáva sa inštitúciou (napr. štátom), ktorá je spojená s právom, zákonmi a inými pomocnými prostriedkami moci. Ľudia potom už ovládajú jeden druhého nie iba na základe svojej osobnej prevahy, vlastností, sily, ekonomického potenciálu, ale aj na základe tých atribútov moci, ktoré sú vlastné príslušnej inštitúcii alebo organizácii (štát, úrad, škola, politická strana, spolok, korporácia, atď.) (Bihari, Pokol 2009).

Pri úvahách o ťažiskovom probléme nášho záujmu, ktorým je porozumenie sociálnej spravodlivosti, musíme vychádzať zo vzájomného vzťahu politológie a etiky ako dvoch rovnocenných vedných disciplín. Politológia sa zaoberá, makroštruktúrnymi spoločenskými vzťahmi (z hľadiska politickej moci a radiaciach manažérskych procesov v politike). V rámci týchto spoločenských vzťahov na makroúrovni majú nezastupiteľné miesto morálne vzťahy, ktoré skúma ako vedná disciplína etika. Morálne vzťahy bezprostredne súvisia s uznávaním, hierarchizáciou a uplatňovaním hodnôt v každej ľudskej spoločnosti, v každom období jej historického vývoja, lebo z nich vychádza existujúca morálka danej society. Fundamentálny význam majú z tohto hľadiska univerzálne mravné normy a pravidlá, ktoré sú fundamentálnou mravnou bázou vo všetkých svetových civilizáciách a kultúrach. Pokiaľ uvažujeme o mieste,

úlohe a postavení etiky v politickom procese, nemôžeme abstrahovať od takých podstatných morálnych kategórií, ako sú dobro a zlo, politická sloboda a politická zodpovednosť, základné hodnoty, sloboda voľby, svedomie a česť, či politické ciele a prostriedky politického konania (Voegelin 2014).

Samotný výkon politickej moci sa realizuje v konkrétnom politickom systéme určitého štátu. Z tohto aspektu politický systém možno definovať aj ako určitý priestor, v ktorom funguje a uplatňuje sa politická moc. Historicky sa politická moc chápala ako istý "strážca", ktorý mal zaisťovať nerušené fungovanie a rozvoj (Bayer 2001).

V modernej spoločnosti vstupuje človek do verejného života nielen ako občan štátu, ale aj ako člen rôznych politických i nepolitických organizácií (záujmových združení, spolkov, odbory, politické strany, atď.), a preto takáto rôznorodosť (pluralita) záujmov vytvára v spoločnosti reálny základ ústavného a politického systému pluralistickej demokracie. Cieľom pluralistickej demokracie je, aby sa vytvoril inštitucionálny rámec pre optimálnu realizáciu záujmov ľudí, ale aby sa pritom rešpektovali jednak predstavy väčšiny, ochrana záujmov menšiny a minimalizovali sa obmedzenia každého jednotlivca (Paczolay 1996). Občan sa má stať nie pasívnym objektom, ale najmä aktívnym subjektom štátno-politického života. Demokratický systém a jeho politické inštitúcie (štátne orgány, politické subjekty, záujmové skupiny) by mali vedieť primerane reagovať na požiadavky, ktoré nastoľuje "občianska spoločnosť", pretože v inom prípade nie je zaručená stabilita tohto systému. Dôležitou súčasťou pluralistických spoločností sú ich základné hodnoty, medzi ktoré sa najčastejšie radia sloboda, rovnosť a spravodlivosť (Kis 2019).

Spravodlivosť ako jedna zo základných hodnôt pluralistickej demokratickej spoločnosti hľadá odpoveď na otázku, či dávať ľuďom určité statky podľa ich zásluh alebo podľa ich postavenia v spoločenskej hierarchii (Samu 2008). O miere spravodlivosti však v demokratickej spoločnosti môže rozhodovať iba nezávislá a nestranná inštitúcia, ktorá musí rozhodovať podľa práva. Takúto inštitúciu tvorí v každom štáte iba systém súdnej moci, pričom rozhodnutia súdu sa považujú za objektívne spravodlivé, a teda pre všetky strany záväzné (Kis 2019). Sociálna (rozdeľovacia) spravodlivosť musí vychádzať z faktu, že neexistuje objektívne kritérium na jej presné posúdenie. Najmä chudobné vrstvy požadujú od štátu, aby prerozdeľovaním cez štátny rozpočet hmotne zabezpečil tých, ktorí pomoc potrebujú. Hlavným argumentom pre sociálnu spravodlivosť je udržanie spoločenského poriadku, aby ľudia pod hranicou chudoby revoltou nedestabilizovali daný spoločenský poriadok. Sociálna spravodlivosť je vlastne vzťahom medzi jedincom (individuom) a štátnou mocou v spoločnosti, a to v súlade so zákonom a bez porušenia prirodzených práv jedinca. Sociálna spravodlivosť je nedosiahnuteľný ideál, ku ktorému sa možno približovať prostredníctvom snahy vytvoriť stav, keď materiálne postavenie člena spoločnosti zodpovedá jeho vynaloženému úsiliu. Niektorí ju chápu ako ideálnu tendenciu usporiadania spoločnosti, ktorá zabezpečuje, že rast

blahobytu bohatých je sprevádzaný rastom dôchodkov a príjmov chudobných (Huoranszki 1998).

2. Politické ideológie a k nim prislúchajúce typy welfare state

Neoddeliteľnou súčasťou sociálnej politiky západnej civilizácie je problematika welfare state. Je to prirodzené, pretože základným subjektom sociálnej politiky je štát. Bez ohľadu na to, aké označenie dostáva, môžeme konštatovať, že bej jeho priamej účasti, ktorá je legislatívne zakotvená, by sociálna politika v súčasnom svete nebola mysliteľná. Z dôvodu častých nejasností spojených s prekladom tohto pojmu sa používa v anglickej podobe. Najčastejšie sa pojem welfare state používa ako synonymum pojmu štát sociálneho blahobytu (Geffert 2014).

Ako je možné rozhodnúť sa v otázke, ktorý distribučný systém považujeme za spravodlivý? Ako dokážeme posúdiť, aké obmedzenie individuálnej slobody považujeme za legitímne? Aj keď teoreticky by bolo možné vytvoriť samostatné stanovisko ku každej otázke, väčšina ľudí má na výber pripravené teórie. Z takýchto komplexných teórií, ktoré z osobitostí ľudskej povahy slúžia na účel politického združovania, a ponúka viac či menej ucelený systém názorov a prostriedkov na dosiahnutie cieľa. Tieto teórie predstavujú politické ideológie ako prepojenie normatívnych filozofických teórií a pragmatických politických nástrojov. Rozsah a povaha zásahu štátu do sociálnej politiky do veľkej miery ovplyvňuje ideológia, ktorú uprednostňujú tí, ktorí sú pri moci, a sociálne skupiny za nimi; samozrejme, okrem iných faktorov, ktoré ovplyvňujú sociálnu politiku štátu. Medzi tri najdôležitejšie politické ideológie ovplyvňujúce západnú civilizáciu sú liberalizmus, konzervativizmus a socializmus. Zoskupovanie sociálnych politík podľa ideológií samozrejme nie je absolútne, pretože sociálne politiky jednotlivých štátov nie sú ovplyvňované iba ideológiou, ale na druhej strane existuje veľa rozdielov medzi sociálnymi politikami krajín s rovnakou ideológiou. Esping-Andersenova typológia rozlišuje medzi týmito tromi ideologickými prúdmi liberálnymi, konzervatívnymi a sociálnodemokratickými systémami blahobytu, typológiou sociálnych štátov (Esping-Andersen 1990).

Zástancovia liberalizmu, ktorí veria v trhový ekonomiku veria, že trh odmeňuje každého na základe jeho zásluh, čím vytvára rovnaké podmienky pre všetkých. Predstavitelia liberalizmu zastávajú názor, v ktorom pre dosiahnutie sociálnej spravodlivosti postačujú pravidlá prvky trhového mechanizmu (Qakeshott 2001). Reziduálny, liberálny model welfare state núti aktérov k prijímaniu vlastnej zodpovednosti a len tí, ktorí v tejto oblasti zlyhajú, môžu očakávať minimálnu mieru poskytnutej pomoci, a to len v prípade, že dokladujú jej potrebnosť. Sociálna opora tu nemá preventívny charakter a nemá podobu práva na sociálne zaistenie. Liberálny sociálny štát je zo svojej povahy zvyškový ako do rozsahu solidarity, tak do jej

zaistenia. Sociálne riziká sú vymedzené veľmi úzko a pomoc nastupuje až vtedy, keď všetky ostatné prostriedky zlyhajú (Geffert 2007).

Naopak teoretický zástancovia hodnoty socializmu pochybujú o sociálnej spravodlivosti trhového mechanizmu. Prvky ako šťastie, pôvod, spoločenské postavenie sú v tomto systéme príliš dôležité, takže nevedú k sociálnej spravodlivosti. Sociálna spravodlivosť úzko súvisí so sociálnou rovnosťou, ktorú chápu v zmysle prekonania veľkých sociálnych rozdielov, ktoré spôsobujú otváranie nožníc sociálnej diferenciacie. Je budovaná na štátnom prerozdeľovaní toho, čo už raz extrémne nespravodlivo rozdelil trh, ktorý sa riadi čisto ekonomickými preferenciami (Qakeshott 2001). Sociálnodemokratický, redistributívny model welfare state je založený na univerzalizme, čo znamená, že všetci občania sú zaopatrení proti sociálnym rizikám nezávisle na príjmoch. Miera zaopatrenia je najvyššia medzi všetkými typmi welfare state. Štát je zodpovedný za blahobyt všetkých občanov. Vo financovaní a poskytovaní sociálnej starostlivosti jednoznačne dominuje štát, existuje široká sieť služieb starostlivosti (Geffert 2007).

Štát v konzervativizme sa môže usilovať o zníženie sociálnych nerovností iba vtedy, ak je to v medziach spravodlivosti (Bayer 2003). V konzervativizme prevláda všeobecný názor, podľa ktorého nerovnosť sama o sebe nepredstavuje nespravodlivosť. Zásahy štátu sú odôvodnené v prípade legislatívneho rámca. Majetková nerovnosť je podľa konzervativizmu zakódovaná v rozdieloch medzi ľuďmi, ako aj v šťastí a náhodách, ktoré majú rozhodujúci vplyv na ľudskej výkonnosti. Oddelenie týchto momentov od osobných zásluh, výkonu tých, ktorí pracujú, je beznádejný záväzok, takže oceniť skutočnú hodnotu ľudskej činnosti je úplne mimo intelektuálnu schopnosť človeka. (Cecil 1912). Konzervatívny, kontinentálny model welfare state sa historicky vyvinul z ochrany kvalifikovaných robotníkov a zamestnancov, ktorých status dosiahnutý vlastným pracovným výkonom sa snaží zabezpečiť pred výkyvmi trhovej ekonomiky. Hlavným nástrojom tejto ochrany je povinné členstvo tých, ktorí pracujú, v systéme sociálneho poistenia, ktorý je založený na profesijnom základe. Primárne zásahy štátu sú až na poslednom mieste, dochádza k nim až vtedy, ak systém úplne zlyhá. Konzervatívny sa nazýva preto, lebo oproti egalitárnym systémom konzervuje rozdiely v statuse medzi jednotlivými profesiami a odbormi činnosti (Geffert 2007).

Spravodlivosť nie je založená iba na distribučných zásadách (pravidlá spravodlivosti), ale aj na iných aspektoch týkajúcich sa distribúcie. Örkény uvádza tieto aspekty (Örkény 1997): Povaha tovaru (dobier), ktorý sa má distribuovať, podľa jeho množstva a kvality. Kto má kontrolu nad distribúciou a kto má iba podiel na nich alebo ktoré osoby môžu byť vylúčený z tohto procesu. Aké hodnoty a zásady sa uplatňujú pri definovaní distribučnej spravodlivosti (napríklad užitočnosť a zásluhy, potreba a rovnosť). Aj keď spoločnosťou uznané zásady a hodnoty sú chápané ako spravodlivé, vzniká nespravodlivosť, pretože samotné konanie bolo priamo alebo nepriamo nespravodlivé. Samotný typ postupu, účasť účastníkov na

rozhodovacom procese alebo prístup k informáciám a použitie a interpretácia informácií počas procesu môžu byť nespravodlivé. V tomto prípade hovoríme o procesnej spravodlivosti alebo dokonca o nespravodlivosti.) Zásady spravodlivosti sa zvyčajne vyznačujú nasledujúcimi úvahami: rozlišujú medzi zásadami zásluh, užitočnosti, výkonnosti a prínosu od zásad spravodlivého rozdelenia a rozdelenia podľa potrieb. Rozlišovať podľa toho, či je rozhodovací proces konsenzuálny; či postup vyplýva zo skutočného rozhodnutia účastníkov výmenného aktu; a či je alebo nie je dodržané pravidlo predpísané v postupe. Či sa pravidlá vzťahujú na skutočné, domnelé alebo požadované sociálne vzťahy.

Záver

Hlavným cieľom príspevku bolo analyzovanie skúmania sociálnej spravodlivosti vybranými spoločenskovednými disciplínami v priestore západnej civilizácie. Chápanie skúmaného fenoménu je podmienené základnými piliermi západnej civilizácie. Základné systémy, ktoré vymedzujú západnú civilizáciu sú systémový prístup a hodnotový odkaz starovekého Grécka, kresťanské sociálne učenie, moderné a postmoderné politické ideológie. Sociálnu spravodlivosť možno vnímať ako činnosť alebo pojem, ktorý je charakteristický značným hodnotovým relativizmom. Nemožno unifikovať a absolutizovať jeho podobu, chápanie a používanie, napriek tomu je nevyhnutné vždy istým spôsobom reflektovať jeho uplatňovanie v praktickom živote a rešpektovať vymedzenie v morálnych alebo právnych normách. Existuje široké spektrum aplikácie sociálnej spravodlivosti v živote človeka, jednotlivých sociálnych skupín, ale aj spoločnosti ako celku. Sociálna spravodlivosť predstavuje sociálnu hodnotu, ktorá sa často zužuje na spravodlivé prerozdelenie dohier, príležitostí, prostriedkov zabezpečenia medzi jednotlivcov užšej skupiny alebo v rámci celej spoločnosti. Otázka sociálnej spravodlivosti nie je obmedzená len na individuálne hľadisko, pretože hodnota sociálnej spravodlivosti je relevantná takmer vo všetkých oblastiach sociálnych vzťahov a inštitúcií. Sociálnu spravodlivosť vnímame cez naše súdy, t.j. podľa našich hodnôt a aktuálneho subjektívneho spoločenského postavenia posudzujeme jednotlivé myšlienky, spoločenské konania, ktoré vyhlasujeme za sociálne spravodlivé.

Podakovanie

Tento článok je súčasťou projektu VEGA 1/0290/20 – Sociálna spravodlivosť a starobné dôchodkové sporenie v Slovenskej republike.

Literatúra

ANDORKA, R. 1997. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris.. 785p. ISBN 963-389-848-X

- ANDORKA, R. 2003. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris. 662p. ISBN 963-389-402-6
- ANGELUSZ, R. 2004. *A társadalmi rétegződés komponensei: válogatott tanulmányok*. Budapest: Ú-M-K. 360p. ISBN 963-949-454-2
- BAYER, J. 2001. *A politiaki gondolkodás története: bevezetés*. Budapest: Osiris. 420p. ISBN 963-379-303-3
- BAYER, J. 2003. *A politiaki gondolkodás trténete: bevezetés*. Budapest: Osiris, 420p. ISBN 963-389-436-0
- BIHARI, M., POKOL, B. 2009. *POLITOLÓGIA*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 648p. ISBN 978-963-1967-85-2
- BODAI, Zs. 2001. *A pénz filozófiája: Válogatás*. Budapest: Aula. 190p. ISBN 963-907-869-7
- CECIL, H. 1912. *Conservativism*. London: Williams and Norgate
- DEANE, P.,SZEPESI, Gy. 1997. *A közgazdasági gondolatok fejlődése*. Budapest: Aula. 262p. ISBN 963-907-833-6
- ESPRING ANDERSEN, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press
- FÖLDESI, T. 1983. *Az igazságosság dilemmái*. Budapest: Kossuth. 303p. ISBN 963-092-170-0
- GEFFERT, R. 2007. *Empirická analýza preferencií hodnôt politicko-ideologických paradigiem ako predikátorov rozhodovania sa vo voľbách*. In: *Sociálne a politické analýzy*. Roč. 1, č.1, s. 136-237 [cit. 9. septembra 2020]. ISSN 324-5555
- GEFFERT, R. 2014. *Sociálna politika a jej axiologické orientácie*. Košice: UPJŠ v Košiciach. 1. vydanie. 160 s. ISBN 978-80-8152-099-0
- HART, H.L.A. et al. 1995. *A jog fogalma*. Budapest: Osiris. 375p. ISBN 963-379-074-3
- HUORANSZKI, F. 1998. *Modern politikai filozófia*. Budapest: Osiris. 198p. ISBN 963-379-268-1
- KIS, J. 2000. *Alkotmányos demokrácia: három tanulmány*. Budapest: INDOK. 279p. ISBN 963-004-297-5
- KIS, J. 2019. *Alkotmányos demokrácia: régebbi és újabb közelítések*. Budapest: Kalligram. 571p. ISBN 978-963-4681-06-9
- KONEČNÝ, S. 2019. *Monism of justice and dualism of socialjustice in social policy*. In: *Ljetopis socijalnog rada*. Vol. 26, No. 3, 419-445 pp [cit. 10. septembra 2020]. ISSN 1848-7971
- KONEČNÝ, S.2019. *Ekonomické nástroje v teórii verejnej politiky*. In: *Verejná správa a spoločnosť*. Ročník XX, Číslo 1/2019, 61-84 pp [cit. 10. septembra 2020] ISSN 2453-9236
- LUDASSY, M. 1989. *Szabadság, Egyenlőség, Igazságosság*. Budapest: Magvető. 213p. ISBN 963-141-527-9

- MÁTYÁS, A. 2004. *A korai közgazdaságtan története*. Budapest: Aula. 132p. ISBN 963-958-527-0
- MCLANEY, E.J. 1994. *Business Finance for Decision Makers*. 2nd ed. London: Pitman Publishing, ISBN 0-273-60421-X.
- MELLÁR, T. 2015. *Szemben az árral – Rendhagyó közgazdasági előadások*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 332p. ISBN 978-963-05-9607-7
- ÖRKÉNY, A. 1997. *Hétköznapok igazsága: igazságossági felfogások egy nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Budapest: Új Mandátum Kiadó. 293p. ISBN 963-747-658-X
- PACZOLAY, P. 1996. *Apolitikatudomány kialakulása – A politikaelmélet története az ókortól a huszadik századig*. Budapest: Korona. 266p. ISBN 963-903-614-5
- POKOL, B. 1991. *A jog szerkezete*. Budapest: Felsőoktatási Koordinációs Iroda. 202p. ISBN 963-767-066
- QAKESHOTT, M. 2001. *Politikai racionalizmus*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 532p. ISBN 963-9336-13-0
- SAMU, M. 2008. *Jogpolitika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 336p. ISBN 978-963-0586-33-7
- VISEGRÁDY, A. 2001. *A jog – és állambölcselet alapjai*. Budapest: Dialóg Campus. 256p. ISBN 963-912-394-3
- VOEGELIN, E. 2014. *Új politikatudomány*. Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem Molnár Tamás Kutató Központ. 146p. ISBN 978-615-549-183-2

Adresa autora

Mgr. Oskár Tóth
Interný doktorand
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Fakulta verejnej správy
Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy
Popradská 66, 040 11 Košice
E-mail: oskar.toth@student.upjs.sk